

Анатоль Бутэвіч

СЕМ ЦУДАЎ БЕЛАРУСІ

V

Адвечны покліч Радзімы

www.kamuniak.org

Мінск
УП “Мінская фабрыка каляровага друку”
2004

Серыя заснавана выдавецтвам “Кавалер Паблішэрс” у 1999 годзе.

Для малодшага і сярэдняга школьнага ўзросту
Ілюстрацыі Паўла Татарнікава

Дарагі дружка!

Не стамляйся шукаць ісціну. Стомлены чалавек не адужае дарогу жыцця.

А веды дадаюць дужасці, сілы, мудрасці. Так заўсёды лічылі нашы продкі. І нястомна імкнуліся да святла ісціны і праўды. Таму на ўсім гістарычным шляху пакідалі свае памятныя адзнакі, свае апазнавальныя знакі. І дагэтуль яны ўяўляюцца яркапраменнымі маячкамі, што пазначаюць шлях з мінулага ў будучае, яднаюць дзень учараши з днём сённяшнім.

Гэтаксама яднаюць нашу гісторыю з сучаснасцю выдатныя помнікі архітэктуры, духоўныя здабыткі продкаў, унітаваныя ў агульнаеўрапейскі контэкст беларускія з'явы і падзеі, выдатныя постацы рупліўцаў-папярэднікаў. Пасяяная імі ніўка сёння шчодра каласіцца у малотным ураджаем.

Разгарні книгу і ты пераканаешся ў справядлівасці гэтага.

Цягам пяці стагоддзяў узышае людскі дух цудатворны Мінскі абраз Божай Маці.

Прамудрасцю Боскай асвятляе беларускі шлях Полацкая Сафійка.

Згублены ў часе крыж Льва Сапегі праменіцца не толькі святасцю, а і душэўнай шчырасцю і шчодрасцю яго стваральніка і фундатара.

Дагэтуль уражвае праніклівай мудрасцю і ўсебаковай дасведчанасцю беларускі паэт-лацініст Мікола Гусоўскі, аўтар выдатнай паэмы-хваласпеву ў гонар Вітаўта Вялікага “Песня пра зубра”.

Адзін з вядомых і ўплывовых у Вялікім княстве Літоўскім і Рэчы Паспалітай магнацкі род Радзівілаў здзіўляў свет не толькі сваімі дабрадзейнымі справамі, а і не менш знанымі дзівацтвамі і штукарствамі.

Апантаны паслядоўнікі навуковых ідэй італіянскага мастака Ленарда да Вінчы беларус Казімір Чарноўскі нават у вусцішных камерах-адзіночках царскіх турмаў здолеў стварыць праект першай у Расіі падводнай лодкі.

Нястомным сэрцам б'еца на падобным на кляновы лісток беларускім абшары самае загадкованае і гаючае возера Нарач.

Пра гэтыя залацінкі-цуды роднай Беларусі наш расказ. Ён дапаможа табе прасвяліцца ісцінай, зразумець мудрую велічнасць спраў і дзеяў нашых улюбёных у сваю зямлю і жыццё продкаў. Прыйслухайся да парады нашага вядомага паэта Міхася Стральцова і

Паяднай пачатак і канец –
Азарацца памяці скляпенні,
Каб пад імі сталі палымнечь,
Ясніцца мінулыя імгненні.

Бутэвіч А.І.

Адвечны покліч Радзімы: Для мал. і сярдн. шк. узросту/ Анатоль Бутэвіч; Іл. П.Татарнікава. – Мн., УП “Мінская фабрыка каляровага друку”, 2004. – 32 с.: іл. – (Сем цудаў Беларусі).

ISBN 985-454-236-X

ПОЛАЦКІ САФІЙСКІ САБОР

Велічнай белакрылай чайкай лунае над рачнымі хвалямі, купаецца ў іх, глядзіцца, як у люстэрка, Полацкі Сафійскі сабор. Здаецца, знарок выпырнуў на дамінуючы пагорак, каб сваім святым блаславеннем атуляць беларускую зямлю. Каб адусюль бачыцца спаконвечным сімвалам мудрасці і шчырасці нашых продкаў, поклічным арыенцірам на шляху да духоўнасці і самапавагі.

А яшчэ высока ўзнесла Сафійка галаву дзеля таго, каб перагуквацца са сваімі адзінавернымі сёстрамі – Сафіяй Кіеўскай і Сафіяй Наўгародскай. Так, відаць, задумана было творцамі гэтых перлін архітэктурнай дасканаласці, каб тры славянскія народы мелі адзін духоўны накірунак, каб не збочылі ў невядомасць, не зніклі, не растварыліся ў сусвеце. Але было і суперніцтва – за сваю самаінласць, за велічнасць кожнай зямлі, за права быць самастойным і дужым княствам, якое можа не толькі фізічна абараняць сябе, але духоўна загартоўвае свой народ.

Мо лёсу было так заўгодна, што першая згадка пра Сафійскі сабор звязана з Еўфрасінняй Полацкай, якая стала патронкай зямлі беларускай. У Жыціі пра падобнай можна знайсці слова пра беларускую Сафійку. Мяркуецца, што храм створаны ў другой палове XI стагоддзя. У той час князем Полацкай зямлі быў Усяслаў Брачыславіч – адзін з самых славутых і знакамітых яе ўладароў, які стаў і героям “Слова пра паход Ігаравы”.

Магутны Рагвалод – заснавальнік полацкай княскай дынастыі, быў прадзедам Усяслава. Знаная далёка за межамі беларускай зямлі Рагнеда – ягоная прарабка. У летапісах засведчана легенда, нібыта Усяслаў нарадзіўся ў сарочцы, таму ў жыцці яму ва ўсім было спрыянне. Ён набыў неверагодна шырокую ваеннную славу, стаў вядомы многімі карыснымі дзеямі дзеля добра княства. Народ назваў яго Чарадзеем, або Ваўкалакам.

У сярэдзіне XI стагоддзя Усяслаў загадаў узнесці над рачнымі люстэркамі храм, які быў бы не менш велічны за Кіеўскі і Наўгародскі, а заадно сведчыў бы пра незалежнасць Полацкай дзяржавы і магутнасць самога князя. Храм Святой Софіі ў Кіеве ўзвялі пры Яраславе Мудрым, які з'яўляўся сынам полацкай Рагнеды, унукам полацкага Рагвалода, дзядзькам Брачыслава Полацкага – бацькі Усяслава.

Усяслаў не толькі прыгожую Сафійку пакінуў на памяць пра сябе, але і даказаў сваё верхавенства над вялікай колькасцю славянскіх зямель. Нават далёкая чарнаморская Тмутараракань падпарадкоўвалася Полацкаму княству. Аўтар “Слова пра паход Ігаравы” засведчыў значнасць створанага Усяславам, згадаўшы Сафійскі сабор: “Тому в Полотске позвониша заутренюю рано у Святыя Софiei в колоколы: а он в Кыеве звон слыша”.

Відавочна, правобразам для стварэння Полацкай Сафійкі, як і для Кіеўскай і Наўгародскай, стала Сафія Канстанцінопальская. Полацкі храм удала ўвабраў галоўныя іхня адметнасці – гарманічнае спалучэнне архітэктурнай выразнасці і велічы. Але ён меў і асаблівасці, звязаныя з умельм выкарыстаннем мясцовых прыродных умоў, з полацкай архітэктурнай школай. Натуральная камяні ў ягонай аснове нагадваюць, што сабор вырастает непасрэдна з роднай зямлі, змацаваны яе жыццядайнымі сокамі. На адным з іх нават захаваліся імёны муляраў: Давыд, Таўма, Мікула, Капес.

Сваёй саборнасцю святая Сафія, якую называлі Прамудрасцю Божай і ў гонар якой ўзводзілі храмы, імпанавала Усяславу Чарадзею, бо для яго саборнасць мела важнейшае значэнне. У Прытчах Саламонавых пра тое сказана: “Не премудрость ли взыывает? И не разум ли возвышает голос свой? Она становится на возвышенных местах, при дороге, на распутиях; она взыывает у ворот при входе в город, при входе в двери: «к вам, люди, взыываю я, и к сынам человеческим голос мой! Научитесь, неразумные, благоразумию, и глупые – разуму... Примите учение мое... потому что мудрость лучше жемчуга, и ничто из желаемого не сравнится с нею”.

У гэтых словах ключ да разумення памкненняў Усяслава, ягонага жадання ўзвысіць Полацкую зямлю праз збудаванне Сафійскага сабора. Як сонца сваім дабрадзейным святылом і цяплом сагравае зямлю і дае ёй жыццё, так купалы Сафійкі нагадвалі сонейка, якое паўстае з-за гарызонта цемры і неразумення, каб моцай ісціны сваёй дужасць веры ўзвысіць і ўмацаваць чалавека, асвятлішы яго фізічнае жыццё духоўным высакародствам.

Цягам доўгай гісторыі Сафійскі сабор мяняў сваё прызначэнне ў адпаведнасці са зменай рэлігійных накірункаў. “Святая Софія каменна, о седма версех” не здолела захаваць свае золатагаловыя купалы, ранейшы архітэктурны воблік. Перанесла шмат перастварэнняў. Апошняя архітэктурная перабудова адбылася ў 1738 – 1750 гадах. Сёння храм дэманструе сваю першасную веліч толькі праз апсіды, фундаменты, рэшткі сцен у лёхах, што беражліва захоўваюцца з таго летапіснага часу.

І мо нездарма спачывае побач з велічнай Сафійкай не менш зnahная гістарычнае памятка – адзін з Барысавых камянёў, які ў народзе назвалі Барыс-Хлебнік. Як своеасаблівы сімвал-напамінак пра сувязь часоў і падзей, пра імкненне нашых продкаў не толькі да хлеба надзённага, але і хлеба духоўнага.

Побач з Полацкім Сафійскім саборам варты прымружыць вочы, каб прымроіць летапіснага Усяслава Чарадзея, пачуць звон ягонага пераможнага мяча. Да сэрца дойдуць прарочыя слова Сафіі – Прамудрасці Божай. Разам з велічнай і легкакрылай Сафійкай можна ўзляццець у паднябессе -- да вышынъ духу і духоўнасці, якія спавядалі нашы далёкія продкі і як самае найдарацое багацце перадалі нам: каб помнілі, каб aberагалі, каб верылі і шанавалі як самы галоўны запавет і сэнс жыцця.

РАДЗІВІЛЫ

Сёння радзівілаўскі Няспіж -- ціхі і разважны гарадок. Аж не верыцца, што зусім нядаўна ён быў беларускім Парыжам, цэнтрам вірлівага културнага і палітычнага жыцця Вялікага княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай.

Пыхлівым магнатам імпанавала, што пра іх казалі: кароль карабём у Варшаве, а ў Няспіжу – Радзівіл. Палітычнае ўлада Радзівілаў падмацоўвалася ваенай і эканамічнай магутнасцю, культурнай выкшталтонасцю. Усё адно да аднаго годна клалася ў чароўны куфэрак здабыткаў, упляталася ў агульны суворый знатнасці роду. Што ж да паходжання прозвішча Радзівілаў, то адзінага меркавання на гэты конт не існуе. Адны даводзяць, што нехта з іх радзіў Гедыміну, дзе і як заснаваць Вільню, за што і

быў уганараваны знакамітым на дзве дзяржавы польскім прозвішчам. Іншыя выводзяць яго з літоўскіх каранёў.

У 1512 годзе Ганна з Кішкаў у якасці пасагу прынясла Нясвіж Янушу Радзівілу Барадачу -- маршалку гаспадарскому, сябру польскага караля і вялікага князя літоўскага Аляксандра Ягелончыка. Януш збудаваў тут крэпасць, горад абкружыў земляным валам. Мікалай Радзівіл Сіротка, які здзейсніў паломніцтва ў Святую зямлю, наведаў Італію і “захварэў” там на італьянскія манеры, у 1583 годзе запрасіў у Нясвіж знакамітага архітэктара Яна Марыю Бернардоні. Пачалося будаўніцтва велічнага мураванага замка-палаца, а непадалёку ад яго першага на нашай зямлі барочнага шэдэура -- езуіцкага касцёла з пазнейшымі непаўторнымі размалёўкамі на біблейскія тэмы.

Дарэчы, Радзівілам шанцевала на трапныя мянушкі, якія замацаваліся так трывала, што многіх уладароў замка інакш і не называлі, як Мікалай Стары, Юрый Геркулес, Мікалай Руды, Мікалай Чорны, Мікалай Сіротка, Крыштоф Пярун, Міхал Казімір Рыбанька, Пане Каханку.

Сваім набыткам і скарбамі князі таксама любілі даваць экзатычныя назвы. Згадайма хоць 12 вялікіх і дагледжаных залаў замка: Мармуровая, Залатая, Блакітная, Карабеўская з партрэтамі польскіх каралёў, Гетманская з выявамі польскіх і літоўскіх гетманаў, Сенатарская, Пасольская і г.д. У Альбе, што непадалёк ад Нясвіжа, знаходзіліся летні палац “Суцяшэнне”, дом для асабліва набожных вернікаў “Пустэльніцтва”.

Некалі лічылася, што Нясвіжскі замак быў першым па сваіх ваяўнічых магчымасцях у Вялікім княстве Літоўскім. А шмат хто з ягоных гаспадароў праславіўся выдатнымі вайсковымі здольнасцямі, смела і адчайна абараняў свае землі. У радзівілаўскім Нясвіжы знаходзіліся магутныя гарматы XVI стагоддзя, якія трапілі пасля ў многія гарады Еўропы. Гэтыя даунія помнікі ліцейнага рамяства з адмысловымі ўпрыгожаннямі Радзівілы назвалі гучна і мудрагелістам: Сава, Саламандра, Гідра, Кракадзіл, Цэрбер, Цырцэя, Папугай.

Першымі ў Вялікім княстве Літоўскім па сваіх багаццях таксама былі Радзівілы. Каля дваццаці тысяч унікальных тамоў, у тым ліку старадрукаў і рукапісных кніг, налічвала Нясвіжская бібліятэка. У грунтоўным архіве захоўваліся каштоўныя дакументы з гісторыі Вялікага княства і Польшчы.

Густоўна падабраныя зборы партрэтаў, абразоў, скульптуры, калекцыі саксонскага фарфору, зброі, вырабы мануфактур, палацовыя каміны, размалёўкі, інкруставаная мэбля, скуранныя і палатняныя шпалеры, пазалочаны шкляны посуд і шмат што іншае ўпрыгожвала замак, мусіла сведчыць пра магутнасць і значнасць Радзівілаўскага роду. Радзівілы стварылі балетную і музычную школы, драматычны і балетны тэатры, прыдворны аркестр, кадэцкую акадэмію. З імі звязаны выраб знакамітых Слуцкіх паясоў, дзейнасць Смаргонскай мядзведжай акадэміі, друкарняў у Бярэсці і Нясвіжы.

Радзівілы любілі выдзеліцца сярод роўных, падкрэсліць сваю адметнасць і значнасць. Як сапраўдныя гаспадары дзяржавы, яны мелі загарадную рэзідэнцыю – збудавалі ў Альбе шыкоўны палац, разбілі парк, выкапалі сажалкі і каналы, стварылі нават марскую флатылію, якая ўдзельнічала ў паказе гасцям узяцця Гіbralтара. Калі ў 1785 годзе Нясвіж наведаў польскі кароль Станіслаў Аўгуст Панятоўскі, Караль Станіслаў Радзівіл, званы Пане Каханку, сустрэў караля ў старым выцвілым уборы. Здзіўленаму высокаму госцю хітра патлумачыў: “Пане Каханку! Лёгка Вашай вялікасці ўбірацца ва ўсё новенькае, калі вы і сам новенькі. А я, каб

ушанаваць вас, апрануў свой старэйшы кунтуш, які цэльяя стагоддзі служыў маім продкам!"

А што да легенд, паданняў і небыліц, то яны незлічонымі маністамі атуляюць замак і яго гаспадароў. Пра "гарбаты" саркафаг, у якім нібыта пахавана князёўна, якая зімовым вечарам уцякла ад нарачонага замежнага прынца да каханага хлопца з просталюдзінай. У чаканні яго прысела на лаўку і замерзла, не ведаючы, што яе абрэніка схапілі княскія слугі.

Пра вялізны камень, названы Пярсцёнкам Марысі, і вадаспад "Слёзы Марысі". Легенда таксама звязвае іх з трагічным каханнем людзей, не роўных па багаццю. А ў гонар Марысі заснаваны знакаміты і адзін з багацейшых у Беларусі Нясвіжскі парк.

Пра Чорную даму Барбару Радзівіл – польскую каралеву, жонку Жыгімonta II Аўгуста. Гэта яе не зацела бачыць побач са сваім сынам ягоная маці – ганарыстая і ўладная Бона Сфорца. Аднак моцнае каханне Барбары і Жыгімonta прабілася праз усе перашкоды. Не справілася яно толькі з няўдзячнай помслівасцю. Атручаная па загаду капрызлівыай каралевы, Барбара увасобілася ў прывід Чорнай дамы. З таго часу яна пасялілася ў Нясвіжскім замку і штоночы абыходзіць пакой за пакоем у пошуках свайго каханага. Ды нідзе не можа знайсці. Тады яна хаваецца ў глыбокія падземеллі-лёхі, каб наступнай поўначчу зноў выправіцца ў безвыніковую пошукі. Так доўжыцца ўжо больш за чатыры з паловай стагоддзі.

ВОЗЕРА НАРАЧ

Азёры Беларусі. Гэтымі чыстымі вачамі даверліва ўзіраецца мая Радзіма ў далёкі і недасяжны сусвет, нібыта шукае там паразумення, спадзяецца на ўзаемны давер і спагадлівасць.

З незапамятных часоў вабіла беларуская зямля сваёй прыгажосцю, непаўторнай прыродай, чароўнымі пейзажамі. Цэльмі стагоддзямі і тысячагоддзямі неаднаразова прасавалі яе магутныя ледавікі, каб былі тут пагоркі з нізінамі, лясы з балотамі, рэкі з азёрамі.

Пазіраючы ў чыстыя вочы азёр, вышэйшыя нябесныя сілы пранікаліся да тутэйшай прыгажосці такой павагай, што не маглі псаваць яе. Нават суровы сівабароды Пярун пакідаў свае ўладныя і памаўзлівыя звычкі, калі праезджаў на грымотнай калясніцы над азёрнымі люстэркамі Беларусі. Бо хіба ж станеш рабіць крыгуду людзям і прыродзе, калі пазіраеш у даверлівия вочы-азёры, у люстроную рачную роўнядзь? А гэткіх чароўных люстэркаў на Беларусі – лічыць-не злічыць. Сярод іх сапраўды першай перлінай стала возера Нарач. Легенда пра яго паходжанне таксама звязана з люстэркам.

У адной з тутэйшых вёсак жылі прыгажуня Галіна і хлопец Васіль. Пакахаліся яны моцна, адзін без аднаго жыць не маглі. Васілёк умельня руکі меў. За што ні возьмецца, усё зробіць адмысловіца і прыгожа. Так і змайстраваў ён сваёй Галінцы люстэрка. Ды не звычайнае, а чароўнае. Зірнеш у яго – і пра свой лёс даведаешся.

А на месцы сённяшняга возера Нарач тады магутны бор шумеў. Ля яго несціхана шапталіся калосsem урадлівия палеткі. Але гэта не асабліва радавала сялян, бо не яны з усяго пажытак мелі, а багаты і скватны пан. Неяк раз убачыў ён прыгожую Галіну. Захацелася мець яе сваёй каханкай.

Ды бацька стаў на абарону дачкі. Аднак не ўратаваў, хоць і заплаціў за тое сваім жыццём.

Тады за каханую заступіўся Васілёк. Уварваўся ён у пансі палац, забіў ненавіснага памаўзу-пана. Але і сам загінуў. Калі пра гэта даведалася Галінка, павалілася без прытомнасці, выпусціла з рук чароўнае люстэрка. Упала яно, растрэскалася на кавалачкі, якія адразу ж азёрамі сталі. А назвы іхнія – Нарач, Мястра, Баторына, Бледнае.

Галінчын каханы да гэтага часу блакітнавокімі васількамі праастае ў прыазёрным жыцце. Праз рэшткі чароўнага люстэрка любуецца на сваю незабыўную і мілую Галінку. Яна ж самотна-трывожнымі крыкамі чайкі дагэтуль абвяшчае ўсім пра сваё каханне. Спадзяеца, што знайдуцца спагадлівия людзі, дапамогуць злучыцца з Васільком.

Шмат каго з творцаў натхняла гэтая легенда. Народны паэт Беларусі Максім Танк так напісаў пра тое:

І раптам на месцы, дзе высіўся бор,
Дзе срэбныя палі асколкі, --
Ўсё знікла, адны толькі хвалі азёр
Зазялі люстэркам-вясёлкай.
Дзяўчына ж крылату чайкай з тых пор
І ў цёплыя ранкі, і ў сцюжу
Над люстрам азёраў, прасторамі вод,
Шукаючы мілага, кружыць.

А возера Нарач, прыгледзьцеся, сваімі абрысамі сапраўды нагадвае сэрца. Ці то Галінчына, ці то Васількова, але – добрае чалавече сэрца. А мо гэта сэрца нашай з табой маці-Беларусі?

Народжанае ад чароўнага люстэрка, і само возера Нарач з'яўляеца чароўным. Яно не толькі лечыць, загартоўвае людзей, але духоўна ўзвышае і натхняе іх. Нездарма нарачанская ваколіца стала найпершым беларускім курортам. Калі давядзеца табе трапіць на ўзбярэжжа нашага беларускага мора, плошча якога каля 90 квадратных кіламетараў, а найбольшая глыбіня амаль 25 метраў, прыслухайся, і ты пачуеш, як пра ўсё гэта захоплена расказваючы салаўі і шпакі, дзяятлы і сініцы. Асабліва лебедзі-шыпуны, малыя крачки, скапы, малыя паганкі, якія водзяцца толькі на Нарачы.

Як замілавана прызываюцца ў зачараванасці гэтым краем загарэлыя сосны і вечназялённыя елкі, дрыготкалістыя асіны і шумныя бярозы. Як прамяністай шматколернасцю вабна ірдзеюцца чарніцы і бруsnіцы, журавіны і маліны, каліна і суніцы.

Як іскрыстай неўтаймоўнасцю выяўляюць сваю радасць акуні і плоткі, шчупакі і ліні, мянутузы і амурскія сазаны, сярэбраныя карасі і сігі. Не злічыць усіх назваў рыбы, што водзіцца ў Нарачы.

А таўсматы, але непадатлівы на ловы вугор і наогул сапраўдным гаспадаром пачуваеца. Ледзь не забываўся ён, што прарадзіма ягоная ажно ў Саргасавым моры, ля цёплага цячэння Гальфстрым. Жыве вугор да 25 гадоў, дасягае да паўтара метра, важыць да 6 кілаграмаў.

Але дзе б ні знаходзіліся вугры, калі мінае 10 гадоў, яны абавязкова кіруюцца да Бермудскіх астравоў у Атлантычным акіяне. Многія тысячы кіламетраў пераадольваюць толькі дзеля того, каб даць жыццё сваім шматмільённым ікрынкам-дзесяцям. Дарослы вугор пасля нерасту гіне. А мацярынскія навыкі, настойлівасць і ўпартасць, кліч продкаў перадаюцца нованараджаным вугранятам. Каб праз 10 гадоў яны паўтарылі шлях бацькоў дзеля захавання і прадаўжэння роду вугровага.

Дабірацца да Саргасава мора нарачанскім вуграм складана. Там, дзе няма рэк, яны перамяшчаюцца па густой начной расе, якая шчодра атуляе паплавы і лугі. Пасля маладзенькія вугорчыкі тым самым нялёгкім і небяспечным шляхам дабіраюцца да Нарачы. На гэта траціца каля трох гадоў. Чым не сведчанне цеснай знітаванасці і паяднанасці беларускай Нарачы з далёкім светам!

Калі зірнуць на карту, то абрысы Беларусі нагадваюць кляновы лісток. А на ім празрыстай расінкай блішчыць Нарач. Яна, як надзейнае і дужае сэрца Беларусі, заўсёды б'еца рытмічна і зладжана, суладна з сэрцамі руплівых і дбайніх гаспадароў свайго лёсу і сваёй краіны, спаконвечных насельнікаў беларускай зямлі, якая люстэркамі-азёрамі стасуецца з сусветам і мае праз гэта Божае апекаванне. А ў чароўнай кропельцы-Нарачы адбіваецца ўесь сусвет.

ПАДВОДНАЯ ЛОДКА КАЗІМІРА ЧАРНОЎСКАГА

Ішла восень 1829 года. Расійскі імператар Мікалай I усё яшчэ не мог забыцца пра паўстанне дзекабрыстаў 14 снежня 1825 года на Сенатскай плошчы расійскай сталіцы. Даўно ў турмах, цытадэлях і крэпасцях, на вечнай высылцы і катарзе “вучашца жыццю” яго ўдзельнікі, кіраўнікі ж пакараны смерцю. Аднак час ад часу на стол цара кладуцца лісты вязняў з просьбай выбавіць з няволі.

Беручы ў рукі зварот 38-гадовага мінскага двараніна Казіміра Чарноўскага, Мікалай I спадзяваўся ўбачыць гэткую ж просьбу, бо пасланне было адпраўлена з турэмнай камеры Петрапаўлаўскай цытадэлі. Але нечаканым аказаўся змест. Вязень пісаў пра сваё незвычайнае вынаходства.

“У 1825 годзе я вынайшаў падводны карабель. Калі будзе неабходны матэрыял і дастатковая колькасць рабочых і патрэбных людзей, за 40 дзён магу збудаваць падводную лодку даўжынёй некалькі сажняў, у якой можна плаваць пад вадой, апускацца на марское дно...”

Турэмны вынаходнік добра ведаў, што ўесь расійскі флот, у тым ліку ваенны, дагэтуль з'яўляецца драўляным. І тым не менш раіў збудаваць лодку для падводнага плавання з металу. Ён даказваў, што лодка здолее плаваць як на паверхні мораў пад ветразямі, так і з выкарыстаннем вёслаў пад вадой. Можа быць карыснай нават для збірання на дне рознай марской жыўнасці, жамчужыні...

Цар чытаў далей: “І ў вайсковых мэтах яна будзе мець карысць, бо можна будзе пад вадой падплыць пад варожыя караблі і знішчыць іх альбо рабіць вылазкі ў нечаканых для непрыяцеля месцах...”

Хто ж ён – гэты дзіўны вынаходнік?

Нарадзіўся Казімір Гаўрылавіч Чарноўскі ў 1791 годзе ў маёнтку Карытніца Ігуменскага павета (цяпер Чэрвенскі раён) у сям'і памешчыка. У 1824 годзе ён становіцца студэнтам Пецярбургскай медыка-хірургічнай акадэміі. На той час у расійскай сталіцы ваўсю насліся вольналюбівія памкненні. Чарноўскі далучыўся да дзейнасці Нацыянальнага патрыятычнага таварыства. У 1829 годзе яго арыштавалі, адабралі ўсе напрацоўкі наконт пабудовы падводнай лодкі.

Расійскі шэф жандараў Аляксандр Бенкендорф, які сам вёў допыт мяцежнага беларуса, прапанаваў прызнаць віну і стаць тайным платным

агентам. Чарноўскі адмовіўся. У выніку апынуўся ў галоўнай цытадэлі для палітвазняў – Петрапаўлаўскай крэпасці.

Каб не звар'яцець у камеры-адзіночцы, Казімір Гаўрылавіч вярнуўся да свайго даўняга захаплення. Без усялякіх кніг, дапаможнікаў і тэхнічных прыстасаванняў таленавіты самавук па памяці зрабіў апісанне самаходнай падводнай субмарыны, аднавіў чарцяжы, абгрунтаваў праект яе будаўніцтва. Гэтая унікальная праца і лягла на стол расійскага самадзержца. Вязень меркаваў, што цар ацэніць яго талент і вызваліць з турмы. Ды не спраўдзіў Мікалай I спадзяванняў, загадаў дапрацаўваць праект.

І зноў узяўся Чарноўскі за справу жыцця ў прымым сэнсе гэтага слова. Беларускі вынаходнік разумеў, што ён не першы, што шмат стагоддзяў вучоныя і самавуки многіх краін намагаліся стварыць падводны апарат. Нават славуты італьянскі жывапісец і скульптар Леонарда да Вінчы ў XVI стагоддзі распрацаў першы праект лодкі, якая магла рухацца пад вадой.

Чарноўскага ж за ягоную рупнасць не толькі не аддзячылі, а перавялі ў яшчэ больш суровую Шлісельбургскую цытадэль. Хоць і цяжка было, невыносна так, што спрабаваў паквітацца з жыццём, ды ад ідэі сваёй не адрокся. У 1832 годзе зняможаны фізічна і спакутаваны маральна нявольнік перадае яшчэ адну папку з чарцяжамі і новымі матэрыяламі. Ён меркаваў, што найбольш выгадна будаваць металічныя падводныя лодкі абцякальнай цыліндрычнай формы. Раней за іншых распрацаўваў прынцыпова новы перыскоп, які высоўваўся знутры лодкі. Вынайшаў міну з хімічным узрывальнікам і скафандр для вадалазаў.

Вынаходнік дэталёва прадумаваў размяшчэнне ўзбраення, спальных месцаў, нават кухні, распрацаўваў сістэму вентыляцыі, падтрымання неабходнай атмасфери ў лодцы з дапамогай балонаў. Нязвыклай канструкцыі вёслы нагадвалі парасоны, якія маглі лёгка хавацца, каб не перашкаджаць плаванню лодкі пад ветразем, якія таксама мог зручна складвацца. Ён пропанаваў новы способ апускання лодкі з дапамогай скуранных мяхоў, якія маглі запаўняцца вадой, а для ўсплыцця вада з іх выціскалася. Прыдумаў ён і сістэму амартызацыі падчас пагружэння на дно. Шмат што з пропанаванага беларусам насліда азначэнне “ўпершыню” і без перабольшання мела вялікае навуковае значэнне.

Аднак ваеннае расійскае міністэрства 30 верасня 1832 года адхіліла праект Чарноўскага. За свой навукова-творчы подзвіг ён атрымаў-такі царскую “ўзнагароду”: у маі 1834 года яго выслалі на вечнае пасяленне ў Архангельскую губернію. Надзея вярнулася да турэмнага доўгажыхара. Яму даверылі займацца праектаваннем жылых будынкаў. Аднак вальналюбства не выветрылася з душы Казіміра Гаўрылавіча. Яго апанавала ідэя паўстання. Летуценнікі намерваліся захапіць горад, завалодаць караблямі, сагітаваць матросаў і вырушыць у Іспанію, дзе здзяйснялася тады чарговая рэвалюцыя.

Але намеры змоўшчыкаў былі выкрыты, іх арыштавалі. Цар вызначыў К. Чарноўскому пажыццёвую ссылку ў Віцебскую губернію. Зноў, і на гэты раз канчаткова, вальналюбства Чарноўскага збанкрутавала. 27 кастрычніка 1847 года ў горадзе Сарапул ён памёр. Было яму ўсяго 55 гадоў. Больш за васеннацца з іх па царскай міласці выпала правесці ў крапасных адзіночках і ссылках.

А турэмны праект беларускага вынаходніка рэалізаваў яго зямляк -- ураджэнец мястэчка Сіманава Віцебскай губерні ваенны інжынер генерал-ад'ютант Карл Андрэевіч Шыльдэр. Ён збудаваў першую ў свеце сущэльнаметалічную падводную лодку. У жніўні 1834 года яна праходзіла

выпрабаванні ў Архангельску, куды па царскаму загаду толькі што прыбыў са Шлісельбургской крэпасці беларускі дваранін Казімір Чарноўскі.

МІНСКІ АБРАЗ БОЖАЙ МАЦІ

Было гэта яшчэ тады, калі Святая Багародзіца цешылася сваім зямным жыццём. Кажуць, нават беларускую зямлю наведвала. Пра гэта сведчаць захаваныя тут магутныя ледавіковыя валуны, на якіх засталіся яе сляды. А евангеліст Лука скрыстаў свой талент, каб стварыць некалькі прыжыццёвых ікон Божай Маці. Адзін з такіх аброзоў, які захоўваўся ў Візантыі, меў надзвычайную духоўную каштоўнасць. Калі ў 989 годзе сястра візантыйскіх імператараў Васіля II і Канстанціна IX Ганна выходзіла замуж за кіеўскага князя Уладзіміра Святаславіча, яна разам з іншымі царкоўнымі святынямі прывезла гэты аброз у крымскі горад Корсунь.

Відаць, ён годна спрыяў святому роўнаапостальному князю Уладзіміру, якога ў народзе называлі Краснае Сонейка. Менавіта пры ім стала на крыло магутная слава Кіеўскай Русі, менавіта ён пачаў увядзенне хрысціянства ў 988 годзе. Гэтую богаспадобную справу дастойна асвячаў і візантыйскі аброз Божай Маці, змешчаны вялікім кіеўскім князем у спецыяльна збудаванай ім царкве Раства Прасвятой Багародзіцы. Цудатворную сілу аброза князь адчуў яшчэ падчас першай сустрэчы з Ганнай. Якраз тады ў яго забалелі вочы, а жонка параіла маліцца перад Святой Дзевай Марыяй. Дапамагло, як пасля гэтага здаралася не раз. Тысячы вернікаў з усіх бакоў сіякаліся ў кіеўскую Дзесяцінную царкву, каб схіліць галаву перад аброзом Багародзіцы, папрасіць даравання, спрыяння, дапамогі, збаўлення ад хваробы. Усім добрым людзям дапамага Божая маці.

Праз усё жыццё гэтая святыня мела для князя асабліве значэнне, накіроўвала яго на добрыя справы, стрымлівала ад благога. Так яны і паядналіся ў сваіх клопатах пра лёс той зямлі і таго люду – вялікі князь Уладзімір і старадаўні візантыйскі аброз Божай Маці, заступніцы ўсіх пакрыўджаных.

Ды Дзесяцінаму храму, як і наогул Кіеўскаму княству, выпаў суровы лёс. Найбольшае разбуранне прынеслі царкве ў 1240 годзе мангола-татары. Пасля нашэсця мангольскага хана Батыя, унука Чынгісхана і пазнейшага хана Залатой Арды, царква амаль 400 гадоў ляжала ў руінах. Дзе ў гэты час знаходзіўся цудатворны аброз Божай Маці, невядома.

Аднак далейшыя звесткі пра яго звязаны з ханам Менглі-Гірэем, сынам былога лідскага старасты Хаджы-Гірэя. Калі войскі Менглі ў чарговы раз напалі на Кіеў, адзін з ягоных воінаў абадраў з аброза ўсе каштоўныя ўпрыгожанні, а саму ікону кінуў у Днепр. Ды Божая апека не пакінула цудатворны аброз.

Праз некалькі гадоў ён нечакана з'явіўся на рацэ Свіслач, ля самага горада Менска, акурат перад княскім замкам. Здарылася гэта па старым стылі 13 жніўня 1500 года. Людзей, якія ў той час знаходзіліся ля ракі, здзівіла і прывабіла нязвыклэ свято і ззянне, што сышодзілі з вады. Калі прыгледзеліся, убачылі святы аброз. Вернікі паднялі яго і з вялікай пашанай перанеслі ў замкавую царкву Раства Прасвятое Багародзіцы. Там святыню ўшаноўвалі і атрымлівалі збаўленне ад розных бед і непамыснасцяў цягам 116 гадоў.

З даўніх часін Багародзіца выступае як надзеяная абаронца людзей ад усіх бед і нягод, засцерагае іх ад нячыстай сілы, суцяшае пакрыўджаных, заступаецца за дзяцей, спрыяе параненым. Нездарма ў воінаў, у тым ліку падчас Вялікай Айчыннай вайны з фашыстамі, як самыя драгія амулеты захоўваліся на шыі вузельчыкі з перапісанай малітвай да Прасвятой Багародзіцы.

Калі ж на землях Вялікага княства Літоўскага пачалося высвяленне ўзаемаадносін паміж вернікамі розных рэлігійных накірункаў, абраз Божай Маці з замкавай царквы Мінска перанеслі ў царкву базыльянскага манастыра Святога Духа. Пасля ікона пабывала ў Петрапаўлаўскім і Свята-Духавым кафедральных саборах.

На пачатку Вялікай Айчыннай вайны абраз апынуўся на складзе непатрэбных рэчаў паблізу Дома афіцэраў у Мінску. Аднак цудатворная моц і Божая засцярога ўратавалі ікону. Набожная кабета знайшла сярод друзу старадаўнюю каштоўнасць. Абраз старанна адраставаў і змясцілі ў тагачаснай Петрапаўлаўскай царкве. А ў 1945 годзе святыня была перанесена ў кафедральны Свята-Духаў сабор, дзе знаходзіцца і да гэтага часу.

Як пакутная вандроўніца, Мінская ікона Божай Маці разам са сваімі вернікамі спазнала горыч страт і нястач, радасць пастаяннага вяртання да жыцця. Яна стала надзеяная абрарэжніцай Мінска, ахойніцай лёсу і жыцця жыхароў беларускай сталіцы і ўсіх насельнікаў нашага краю. Нездарма вобраз Багародзіцы змешчаны на сённяшнім гербе старажытнага Мінска.

Больш як тысячагодовай даўніны абраз і дагэтуль не выракся свайго цудадзейнага спрыяння. Людзі наталяюцца ягонай моцай, якая гартуе дух, дапамагае стаць руплівым гаспадаром гэтай зямлі, назоў якой праз вякі поклічным звонам гучыць для нашчадкаў вялікіх спраў. І назоў гэты разам з меладычнымі званамі галоўнага храма нашай краіны, разам з жыццятворным святылом Мінскага абраза Божай Маці штодзённа цэдзіцца над зберажонай Богам Беларуссю.

А шчырыя вернікі пасылаюць сваёй заступніцы слова шчырага малення. Як некалі, на пачатку XVI стагоддзя, звяртаўся да Багародзіцы слынны беларускі паэт-лацініст Мікола Гусоўскі ў сваёй вядомай паэме “Песня пра зубра”:

Боская Маці, Прачыстая дзева Марыя...
О, заступіся за нас! Праз любоў к Чалавеку
Бацька наш Бог і абраў цябе сам, і паставіў
Першай заступніцай люду, і ты заступіся!
Як птушаняты ў нягоду пад матчына крылле,
Так пад тваю абарону і мы прыбягаем.
Хай хто пакрыўдзіць дзіця, і малое заплача –
Маці ж прыгорне крывінку сваю і сучешьць.
Ты – наша маці-заступніца, мы – твае дзеци.

“ПЕСНЯ ПРА ЗУБРА” МІКОЛА ГУСОЎСКАГА

Непрыцьмелай дагэтуль таленавітай паэтычнай старонкай нашай гісторыі справядліва лічыцца амаль 500-гадовая даўнасці паэма Міколы Гусоўскага “Песня пра зубра”. Вялікі паплечнік Францыска Скарыны Мікола Гусоўскі, якога ставілі ўпоравень з выдатным італьянскім паэтам эпохі

Адраджэння Петраркам, узяўся давесці да еўрапейскага свету, што існуе такі запаведны і запаветны край, дзе вольна пачуваецца не толькі цар тутэйшай прыроды зубр, але і гаспадар усяго гэтага – тутэйшы чалавек. А дзяржава тая – гэткая ж цывілізаваная, як і іншыя. І завецца яна Вялікім княствам Літоўскім.

Гусоўскі ствараў паэму на лацінскай мове, далёка ад беларускіх краявідаў -- “на зямлі апенінскай”. Паэту пашэнціла паблukaць па свеце, пабачыць чужыя краіны, пазнаёміцца з іншымі народамі. Але ўражанні аб дамашнім былі такі моцы, што ён пакляўся: “Я прысягаю: заўжды, да апошняга слова пець толькі праўду”. Таму паэма моцна дыхае насталгіяй па родным, дарагім і незабыўным. Бо як бы ні было добра сярод чужых людзей, а свая зямелька жыла ў душы сапраўднай песняй.

Першым памкненнем Гусоўскага было паказаць моц, сілу і прыгажосць беларускага зубра. Але для сапраўднага майстра гэтага аказалася мала. Аповяд перарос у хваласпей роднаму краю, яго прыродзе, людзям і ўладарам. Шмат у паэме аўтабіографічнага. З тэксту бачна, што Гусоўскі належаў да адважных і спрытных паляўнічых і таму “налаўчыўся распісвацца лукам”. А “ўмельства сваё праявіць і ў пісьменстве прыгожым” вырашыў дзеля таго, каб распавесці пра справы і дзеі на землях Вялікага княства. Ён меў на гэта і права – як мастак слова, і падставы – “край свой (цяпер ужо ўласнасць Кароны) калісці я перамераў уздоўжкі і ўпоперак пешшу”. І спрыт свой пераняў ад старэйшых -- “змалку ад бацькі вучыўся”. Ды яшчэ, вядомая рэч, спасцігай мудрасць чалавечую, назапашаную іншымі.

Свет дауніны вывучаў я па кнігах славянскіх,
Граматах рускіх, кірыліцай пісаных вязкай.

Дык чаму ж гэткаму абазнанаму ўлюбёнцу ў свой край і ў сваіх людзей было не ўзяцца за справу летапісання іхніх жыццёвых варункаў і вызначэння лёсу і месца Вялікага княства на гістарычных еўрапейскіх скрыжаваннях? З вартай бацькаўшчыны ўзнёсласцю і ўзрушанасцю высpeўвае ён моц, прыгажосць, непаўторнасць адзінага на свеце роднага краю. “Песня пра зубра” першы буйны рэалістычны і эпічны твор пра нашу краіну.

А хто ж ён сам – Мікола Гусоўскі? Паэт? Паляўнічы? Дыпламат? І тое, і другое, і трэцяе. Нарадзіўся ў 1470-я гады, верагодна, у в. Уса альбо Усава ў цэнтральнай Беларусі, у сям'і лоўчага. Памёр каля 1533 года ў Польшчы. У сталіцы гады нёс службу пры двары свайго мецэната плоцкага біскупа Эразма Вітэлія, які ў 1492—99 гадах меў пасаду сакратара велікакняскай канцылярыі ў стольнай Вільні.

У 1518 годзе разам з пасольствам Вялікага княства і Польшчы Гусоўскі выправіўся да Папы Льва X у Рым, дзе прабыў пяць гадоў. Менавіта тут ён напісаў “Песню пра зубра” і 11 вершаў. Першы паэтычны зборнік з гэтымі творамі выйшаў у тагачаснай польскай сталіцы Кракаве ў 1523 годзе. Да беларусаў жа выдатны твор дайшоў толькі праз 444 гады. У 1967 годзе ўпершыню на беларускую мову паэму пераўвасобіў выдатны перакладчык многіх класічных твораў Язэп Семяжон.

Як сапраўдны патрыёт зямлі, як дасканалы мастак, Мікола Гусоўскі пісаў свой твор памяццю сэрца. Вобраз магутнага звера, які захаваўся толькі ў спаконвечных беларускіх пушчах, аўтару патрэбен, каб гэтак жа годна ўзвысіць і ўславіць сапраўднага гаспадара тутэйшай зямлі – Вітаўта Вялікага. Гэты еўрапейскага масштабу валадар кіраваў магутнай дзяржавай за 100

гадоў да напісання паэмы. Ды справы ягоныя мелі такую вагу і значнасць, што з часам зусім не прыцьмелі, а набылі яшчэ большы розгалас.

Нездарма "княжанне Вітаўта лічаць усе летапісцы росквітам княства Літоўскага, нашага краю, і называюць той век залатым..." І не столькі ад вайсковых спраў і паходаў пайшла слава пра Вітаўта, а найперш ад ягонага клопату пра духоўнае ўзвышэнне чалавека. Гэты магутны дзяржжаўца і разумны гаспадарнік "перед багаццем і шчасцем зямным пастаянна ставіў багацце духоўнае – злата дзяржавы".

Зусім апраўдана і справядліва "славу і ўхвалу вялікаму князю аддаў" Мікола Гусоўскі. А разам з ім і ўсім тым, хто дбаў, дбае і дбацьме пра сваіх людзей і свой край, пра роўны і варты яго дзяржаяўны пасад між народамі. І гэты край Мікола Гусоўскі назваў коратка і выключна дакладна -- краем, "дзе пачатак пачаткаў сэнсу жыцця і пачуцця святога – радзіма".

Паэт рэзка выступаў супраць усяго ненатуральнага, звыродлівага, прыкрага, што здаралася на велікакняскіх землях, супраць чалавечага неразумення і непаразумення. Таму і біў "у сваё звонкае слова", узбройваў "народы супраць разбою", супраць тых, "чыёю злачыннай рукою губяцца сувязі братнія", каго "непакоіць... сверб панавання". Таму і ўзвышаў сваё гучнае слова супраць тых, "хто вострыць мячы пастаянна... на суседа", супраць братабойства, грэзіні, міжусобных войнаў, бо "б'юцца князі-вяяводы, а стогнуць народы". Усхваляваныя радкі прысвячае аўтар асуджэнню гэткіх разбойў, бо разумее і ўсёй сваёй паэмай адказвае: плён мае добро, пасяяне ў душах людзей, яно і праз вякі прарастаете дабрынёй, спрыяннем, годнасцю, што ўзвышае чалавека ў чалавеку.

Квінтэсэнцыя ўсіх паэтычных памкненняў і разваг гучыць у заключнай частцы паэмы, у цнатлівым і трымцівым звароце-малені да "Боскай маці, прачыстай дзевы Марыі". Праніклівия і прачулыя радкі нагадваюць плач Яраслаўны са славутага "Слова пра паход Ігараўы". Гэта шчымліва-шчырая малітва паэта за наш край, за яго людзей, за мірнае і вартае жыццё.

КРЫЖ ЛЬВА САПЕГІ

Беларуская гісторыя, як чароўная і скупая фея, беражна ахоўвае і ашчадна выдаткоўвае свае таямніцы. Не кожнаму адчыняе яна чарадзейны куфэрак. А ў ім багаццяў – лічыць не злічыць. Ёсць такія напаў забытыя старонкі і ў жыцці знакамітага дзяржжаўнага дзеяча Льва Сапегі. Ураджэнец вёскі Астроўна Віцебскага павета быў у Вялікім княстве Літоўскім вялікім канцлерам – другім чалавекам пасля вялікага князя ў тагачаснай дзяржаве.

А яшчэ ён выконваў абавязкі вялікага гетмана, узначальваў соймавую камісію па падрыхтоўцы Статута Вялікага княства Літоўскага 1588 года. Адрэдагаваў яго тэкст, фінансаваў выданне гэтага непераўзыдзенага ў сярэднявечнай Еўропе юрыдычнага документа. Быў і дыпламатам, і ваяром, і культурным дзеячам. І, вядома ж, Сапега быў адным з багацейшых тагачасных магнатаў. Аднак багацці траціў разумна, дзеля карысці свайго народа. Яшчэ і дагэтуль існуе школа, да заснавання якой далучыўся Леў Сапега. Гэта адна са старэйшых на беларускай зямлі Іказненская школа, што ў Браслаўскім раёне.

Дапамагаў Сапега многім цэрквам і манастырам. Напрыклад, Жыровіцкай царкве ён ахвяраваў багата аздоблене рукапіснае Евангелле. Але найбольшую цікавасць уяўляе факт уфундавання вялікага

напрастольнага крыжа для Чарэйскага манастыра. Гэтая святыня ўвайшла ў гісторыю пад назвай “Крыж Льва Сапегі 1596 года”. Сапегаў падарунак не толькі меў асабліве значэнне для гісторыі краю і ўмацавання ў ім праваслаўя, але ўяўляў бяспрэчную гісторыка-культурную каштоўнасць.

Чарэйскі манастыр быў заснаваны ў 1454 годзе Чарэйска-Лукомскім князем Міхаілам Пяструцкім, які з'яўляўся смаленскім епіскапам, а пасля кіеўскім мітрапалітам. Гэта праз 200 гадоў пацвердзіў у дараўальнай грамаце і Леў Сапега, да якога пазней перайшло Лукомскае княства.

Чарэя была напачатку буйным маёнткам Лукомскага княства, якое ў другой палове XVII стагоддзя ўвайшло ў Аршанскі павет, а пазней стала мястэчкам Сенненскага павета. Цяпер гэта вёска ў Чашніцкім раёне. Надзел князёў Лукомскіх не раз быў разбураны і знішчаны. Гэткі ж лёс выпаў і на долю Чарэйскага манастыра.

Пасля смерці заснавальніка манастыра на 250 гадоў перайшоў пад апеку роду Сапегаў. Калі яго ўласнікам стаў Леў Іванавіч, там быў толькі драўляныя пабудовы “для старцев и стариц”. Сапега збудаваў каменны манастыр і храм. Узвёў іх на востраве, які знаходзіўся на возеры Галаўля. Фундатар аддаў яму сады і агароды на востраве, фальварак з ворнай зямлёй. Усё гэта Сапега зацвердзіў спецыяльнай Даравальнай граматай, у якой засведчыў сваё і нашчадкаў права патранату над манастырамі і паабязцаў захоўваць там толькі “грэцкую веру”, а ігуменаў выбіраць толькі “закону грэцкага”.

Аднак на самым пачатку 1600-х гадоў больш як на два стагоддзі Чарэйскі манастыр стаў уніяцкім. І толькі ў 1834 годзе святыня была вернута праваслаўным вернікам. Праз усё жыццё Леў Сапега рабіў для царквы і манастыра шчодрыя ахвяраванні. Вяртаючыся з ваеных паходаў, перадаваў сюды захопленыя трафеі -- абразы, царкоўны посуд, іншыя культавы рэчы.

Адным з такіх дарункаў быў цудатворны абраз святой Багародзіцы. Некалі ён знаходзіўся ў Вялікім Ноўгарадзе. Паданні сведчаць, што калі скіфы даймалі горад асадай, абраз Божай Маці дапамог вытрымаць напад і разбіць ворага. У 1611 годзе войскі польскага караля і вялікага князя літоўскага Жыгімонта III Вазы ўступілі ў Ноўгарад, абраз перадалі Сапегу. Вялікі канцлер захоўваў святыню разам з іншымі каштоўнасцямі ў галоўнай рэзідэнцыі свайго роду -- Ружанах.

Пасля смерці Льва Сапегі ягоны наследнік Казімір, маршалак і будучы вялікі канцлер, забыўся пра ікону. Ды аднойчы ў сне да яго з'явілася Багародзіца і папрасіла перанесці абраз у належнае яму месца. Ікону адшукалі і перадалі ў Жыровіцкі храм. Але Багародзіца з'явілася зноў і настойвала на сваім. Знакаміты абраз быў вернуты ў царкву святой Троіцы Чарэйскага манастыра.

З імем Сапегі звязана і Чарэйская плашчаніца 1566 года. Гэты выдатны помнік праваслаўнай даўніны вылучаўся сваімі мастацкімі вартасцямі. Асабліва вышытымі на ім надпісамі. Пазней плашчаніца захоўвалася ў Дзяржаўным мастацкім музеі Беларусі, а падчас апошній вайны бяспследна згінула.

Аднак не толькі ваенныя трафеі адрасаваў Сапега манастыру. У 1596 годзе вялікі канцлер заказаў для манастырскай царквы напрастольны крыж. Як зазначае знаны даследчык беларускай даўніны Е. Раманаў, які на свае вочы бачыў Сапегаву святыню, крыж зроблены “з нізкапробнага серабра і, верагодна, быў пазалочаны”. Меў у вышынню 61 сантиметр, з якіх трошкі больш за палову займала падстаўка. Чатырохканцовы, з трохпялёсткавымі

канцамі, кожны з пялёсткаў заканчваўся невялікімі шарамі. Шырыня дрэва на крыжы складала 4 сантиметры, таўшчыня -- 2. Была пазначана і дата вырабу.

Першапачаткова крыж упрыгожвалі каштоўныя камяні. На пярэднім баку знаходзілася адлітае распяцце Хрыста. Справа ад Збавіцеля, у медальёне з пялёсткаў, быў выгравіраваны воблік Багародзіцы, а злева – Яна.

Верхнюю частку крыжа ўпрыгожваў выгравіраваны раслінны арнамент. На адваротным баку – адлюстраванне святой Тройцы з адпаведным надпісам. На чатырох канцах крыжа, у медальёнах, знаходзіліся сімвалы евангелістаў. На бакавінах – арнамент з ромбай. Арнаменатам шчодра ўпрыгожаны і ўвесь крыж.

Унізе пашыранай часткі падстаўкі меўся абадок. На ім быў выразаны надпіс, які прыводзіць Е. Раманаў: “На честь и на хвалу Гд-оу Бг-оу во Троицы единому я Лев Сапега канцлеръ Великого Князъства Литовскаго надаломъ сіи Крестъ на манастыръ Ст-ое Жывоначалное Тр-цы оу именю моемъ отчызномъ Черей року Ч-S”.

Далейшы лёс крыжа згубіўся дзесяці на пакручастых гітарычных сцежках.

Змест

Полацкі Сафійскі сабор
Радзівілы
Возера Нарач
Падводная лодка Казіміра Чарноўскага
Мінскі абраз Божай Маці
“Песня пра Зубра” Міколы Гусоўскага
Крыж Льва Сапегі

Літаратурна-мастацкае выданне
“Сем цудаў Беларусі”
Бутэвіч Анатоль Іванавіч
Адвечны покліч Радзімы

Адказная за выпуск Г.П.Касцялецкая
Мастацкі рэдактар К.У.Хацяноўскі

Падпісана да друку 20.12.2004. Фармат 60x90 1/8. Папера афсетная.
Гарнітура школьная. Друк афсетны. Ум.-друк. арк. 4,0. Улік.-выд. арк. 5,2.
тыраж 2800 экз. Заказ 3470.

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2010 год
© PDF: Камунікат.org, 2010 год